

סמוך ונראה

תוספתא מגילה א'א'

הסמוכין לכרך ונראין עמו הרי הן כיוצא בו.

ירושלמי מגילה א'א':ד'

... ותני כן: הסמוך לכרך והנראה עמו הרי הוא כיוצא בו.

תוספתא כפשוטה מגילה א'א'

ובבבלי ג' ב': גופא (שם ב' ב') אמר ר' יהושע בן לוי כרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו נדון ככרך. תנא סמוך אע"פ שאינו נראה, נראה אע"פ שאינו סמוך. וכבר העיר ר' שמואל חכים (מהר"ש חקאן הלוי, בר פלוגתיה דמהר"י בי רב) שהתוספתא והירושלמי חולקים על הבבלי ומצריכים שניהם, סמוך ונראה.

חדושי הרשב"א מגילה ב, ב

וכמה מיל. ודוקא לסמוך אבל נראה לית ליה שיעורא אלא כל שהוא נראה.

חדושי הריטב"א מגילה ב, ב

ועד כמה כמחמתן לטבריא. והיינו מיל דהא קמ"ל דשיעורא דמיל כמחמתן לטבריא. ולדידן פירש"י ז"ל במסכת ערובין דמיל מהלך אלפים אמה, ודעת רבותי כל סמוך הוא דמשערין במיל דכיון שאינו נראה עמו לא חשיב סמוך ביותר ממיל, אבל בנראה כל שהוא נראה עמו ומשתתף עמו בעיניהם לית ליה שיעורא, וקי"ל כתנא דידן דבעי מוקפות חומה מימות יהושע בן נון.

רמב"ם מגילה וחנוכה א'י'

וכרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו, אם אין ביניהן יתר על אלפים אמה, הרי זה ככרך, וקוראין בחמישה עשר:

כסף משנה מגילה וחנוכה א'י'

וכרך וכל הסמוך לו וכו' – כתב הרב המגיד ז"ל שבנוסחת הספרים כ"כ **וכתב שהנוסחא האמיתית כרך וכל הנראה עמו וכל הסמוך לו וכו' ואם אין ביניהם לא קאי אלא אסמוך בלבד** וכתב שזה דבר מוכרח בגמרא. ואני אומר הרי תקננו דברי רבינו בשבוש הנוסחא אבל מה נעשה והטור כתב ז"ל וכן הכפרים הסמוכים להם אפילו אינם נראים עמהם כגון שהם בעמק או שנראים עמהם אפילו אינם סמוכים כגון שהם בהר ובלבד שלא יהיו רחוקים יותר ממיל, ואם באנו לומר שגם נוסחת ספרי הטור נתקן כאשר תקננו נוסחת רבינו מה נעשה להר"ן שכתב על מימרת ריב"ל דכרך וכל הסמוך וכו' דאפשר דכי אמרינן ועד כמה וכו' אכולה מילתא מהדר בין לנראה עמו בין לסמוך ועלינו ליישב לשון הגאונים האלה אשר מפיהם אנו חיים. ואמת הדבר שמה שספק הרב המגיד ראוי לספקו כל מעיין והוא שא"כ למה הוזכר נראה שהרי אם אין ביניהם יותר ממיל הרי הוא סמוך ואפילו אין נראה עמו דינו כמוהו ואם רחוק יותר אינו נדון כמוהו. וליישב זאת הקושיא ראיתי להביא לשון הגמרא ולפרש הפירושים אשר בטבע החלוקה אפשרית. בפ"ק דמגילה (דף ב'): אמר ריב"ל כרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו נדון ככרך ועד כמה א"ר ירמיה כמחמתן לטבריא מיל ואחר מכאן אמרו (דף ג'): גופא אריב"ל וכו' תנא סמוך אע"פ שאינו נראה נראה אע"פ שאינו סמוך ופי' נראה אע"פ שאינו סמוך דיתבא בראש ההר סמוך אע"פ שאינו נראה ביושבת בנחל ע"כ בגמרא.

והנה אפשר לנו לפרש דכי בעי ועד כמה לא בעי רק אסמוך דאנראה לא בעי מידי דאפילו רחוק כמה כיון דרואין אותו מן הכרך נדון כמותו. ונראה שזה דעת ה"ה ואפשר היה לנו לומר שגם דעת רבינו והטור זה הוא וכשכתבו אם אין ביניהם אלפים אמה ארישא קאי דהיינו אסמוך לו דאילו לנראה לא בעינן האי שיעורא כדאמרן אלא שזה דוחק,

א"נ אפשר לפרש דכי בעי ועד כמה לא בעי אסמוך דסמוך משתמע סמוך ממש דהיינו בעיבורה של עיר אלא אנראה בעי דאין סברא לומר שאפילו רחוק כמה פרסאות לפי שהוא נראה מן הכרך יהיה נדון כמוהו וזה נראה דעת רבינו והטור שכשכתבו אם אין ביניהם אלפים אמה וכו' אסיפא דהיינו נראה אע"פ שאינו סמוך קאי.

ועוד אפשר לפרש בדרך אחרת דכי קאמר אם אין ביניהם אלפים ה"פ בשתתן חבל מעיר לעיר באויר לא מדה בקרקע ונכון הוא לדעת הר"ן:

דפוס וינציה ש"י-א	המקום	שהוא	שם	וכרך	וכל	הסמוך	לו	וכל	הנראה	עמו	אם
דפוס קושטא רס"ט	המקום	שהוא	שם	וכרך	וכל	הסמוך	לו	וכל	הנראה	עמו	אם
דפוס וינציה של"ד	המקום	שהוא	שם	וכרך	וכל	הסמוך	לו	וכל	הנראה	עמו	אם
CUL: TS AS 91.514	המקום	הנראה?
CUL: TS F7.46 +	המקום?	הנראה	עמו	אם? ..
St. Petersburg: Yevr. IV 207	המקום	שהוא	שם	וכרך	וכל	הסמוך	לו	וכל	הנראה	עמו	אם
מפעל משנה תורה	המקום	שהוא	שם	וכרך	וכל	הסמוך	לו	וכל	הנראה	עמו	אם
רמב"ם ד שבת פרנקל	המקום	שהוא	שם	וכרך	וכל	הסמוך	לו	וכל	הנראה	עמו	אם
רמב"ם מהדורת הרב קאפח	המקום	שהוא	שם	וכרך	וכל	הסמוך	לו	וכל	הנראה	עמו	אם
דפוס ורשה-וילנה	המקום	שהוא	שם	וכרך	וכל	הסמוך	לו	וכל	הנראה	עמו	אם

כרך שישב ולבסוף הוקף

רש"י מגילה ג':

שישב ולבסוף הוקף – שנתיישב תחלה בבתיים ולבסוף הוקף חומה נידון ככפר לענין בתי ערי חומה.

רמב"ם שמיטה ויובל יב:טו

(טו) אין סומכין אלא על חומה המוקפת בשעת כיבוש הארץ. כיצד, עיר שלא היתה מוקפת חומה בשעה שכבש יהושע את הארץ, אף על פי שהיא מוקפת עתה, הרי היא כבתי החצרים. ועיר שהיתה מוקפת חומה בימי יהושע, אף על פי שאינה מוקפת עתה, הרי היא כמוקפת. וכיון שגלו בחורבן ראשון, בטלה קדושת בתי ערי חומה שהיו בימי יהושע:

ירושלמי מגילה א':ה'

חזקיה קרי לה בארבעה עשר ובחמשה עשר, דו חשש להיא דתני רבי שמעון בן יוחי: ואיש פי ימכר בית מושב עיר חומה – פרט לטיבריא ושהים חומה לה. רבי יוחנן קרי לה בכנישתא דכיפרא, ואמר: הדיא היא עיקר טיבריא קדמייתא.

ולא חשש להדא דתני רבי שמעון בן יוחאי? קל היקילו בקריאתה, דתנינן תמן: כל שהיא לפניו מן החומה הרי הוא כבתי ערי חומה חוץ מן השדות. רבי מאיר אומר: אף השדות. ותני כן: הסמוך לפרך והנראה עמו הרי הוא כיוצא בו.

תוספות מגילה ג':

כרך שישב ולבסוף הוקף נדון ככפר – פירש הקונטרס דלענין בתי ערי חומה איירי וה"נ משמע מדאייתי קרא דכי ימכור וקשה דאם כן בערכין (דף לב.) הו"ל להש"ס למתני גבי הא דתני שאר דיני דבתי ערי חומה ועוד קשה דאם כן הו"ל נדון כערי החצרים דשייך גבייהו
לכ"נ דלענין מגילה מיירי מכל מקום מייתי קרא דכי ימכור לאשמועינן דחומה דמתנינן גבי מגילה בכה"ג דמהני גבי ערי חומה דהיינו הוקף ולבסוף ישב כדכתיב בית מושב עיר חומה דמשמע שנתיישב בתוך החומה ואם תאמר לקמן (דף ה:) אמרין דטבריא שימה חומתה אע"ג דאין לה דין ערי חומה מ"מ קורין את המגילה בט"ו דהם מוקפין חומה כיון דמגניא מאיביים וה"נ היה לנו לומר כשישב ולבסוף הוקף כיון דמכסיא ומגניא וי"ל דשאני טבריא דכיון דחזינן דהיקף ים מהני כהיקף חומה לגבי מגילה גם כן דין הוא שיקראו המגילה בט"ו שהרי היקף שלה קודם לישובה והוי כשאר היקף דמהני בבתי ערי חומה אבל ישב ולבסוף הוקף לא מצינו בשום מקום דחשיב חומה שלה וא"ת לקמן בפרקין (מגילה ה:) דקאמר אשר לו חומה פרט לשור אגר פי' שאגרות חומות שלה כגון שהבתים מדובקים יחד בעגול והוי כמו חומה סביב לעיר ולמה לי קרא תיפוק ליה דה"ל ישב ולבסוף הוקף שהרי לא נגמרה חומת העיר עד שנגמרו כל הבתים ויש לומר דקרא אתא לאשמועינן דאפילו היכא דקים לן שלא דר אדם שם עד שנגמרו כל הבתים אפילו הכי לא חשיב היקף וצריך לומר דהא דקאמר נדון ככפר מיירי דליכא י' בטלנים דאי יש שם עשרה בטלנים אמאי גרע מעיירות גדולות דהווי בי"ד.

רשב"א מסכת מגילה ג, ב

הא דאמר ר' יהושע בן לוי כרך שישב ולבסוף הוקף נדון ככפר.

פרש"י ז"ל לענין בית בבתי ערי חומה,

ונראה שהזקיקו לרבינו ז"ל לפרש כן דאי לענין מקרא מגלה כל היכא דמיגניא ומכסיא מימות יהושע בן נון קרינן בה בחמיסר ואע"ג דלאו מוקפת חומה ממש כדינה לענין בית בבתי ערי חומה וכדאמרין לקמן
חזקיה קרא בטבריא בארביסר ובחמיסר מספקא ליה משום דחד גיסא שורא דימא הוא ואקשינן אי הכי אמאי מספקא ליה הא ודאי לאו חומה היא דתניא אשר לו חומה ולא שור איגר סביב פרט לטבריא שימה חומתה ופרקינן לענין בתי ערי חומה לא מספקא ליה אלא כי קא מספקא ליה לענין מקרא מגלה מאי פרזין ומוקפין חומה דכתיבי גבי מקרא מגלה משום דהני מיגלו והני מיכסו והא נמי הא מיגליא או דילמא משום דהני מגנן [והני לא מגינן] והאי נמי אגנויי מיגניא, וכיון שכן אף כרך שישב ולבסוף הוקף הא לא מיגלו והא איגנויי מיגנו וליקרו בחמיסר, (וכל) [וכן] הסמוך לפרך והנראה אליו קורין בחמיסר ואע"ג דלא הווי כמוקפין לענין בית בבתי ערי חומה אלמא לענין הקריאה הקלו,

ומיהו אין פירושו מחזור דאם כן מאי שייכא הכא התם בערכין הוה ליה לאתוייה, ועוד דאי לבית בבתי ערי חומה קאמר הו"ל למימר נדון כבתי החצרים,

ומסתברא לי דאפילו לענין מקרא מגלה אמרה ריב"ל ולדידיה מוקפין ממש בעינן לענין קריאה כענין לבית

בבתי ערי חומה, ולמ"ד סביב פרט לעיר שימה חומתה אף לענין קריאה כן, וחזקיה דקרא בארביסר

ובחמיסר בטבריא משום דמספקא ליה אי סביב דקרא פרט לימה חומתה אי לא, והכי נמי איתא בהדיא

בגמ' דבני מערבא חזקיה קרי לה בטבריא בי"ד ובט"ו דהוא חשש על הדא דתני ר"ש בן יוחאי ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה פרט לטבריא שימה חומתה, ולכשתמצא לומר דספיקה דחזקיה כטעמא דגמרינן

פליגא דחזקיה אדריב"ל, וטעמא דכל הסמוך והנראה אליו נמי משום דכיון דמיגנו ומיכסו בכרך הסמוך מימות יהושע דכל שהוא סמוך ונראה לפרך בשעת מלחמה מתאספין ובאין אל ערי המבצר והילכך הרי הן

כאנשי הכרך ממש והרי הן כמוקפין חומה מימות יהושע, ואע"פ שבירושלמי למדו ממנו לטבריא דגרסינן

התם ר' יוחנן קרי לה בכנישתא דכפרה ואמר הדה היא טבריא קמייתא, ולא חש להדא דתני ר' שמעון בן יוחאי

קל שהקלו בקריאתה דתנינן תמן כל שהוא לפניו מן החומה הרי הוא כבתי ערי חומה חוץ מן השדות ר' מאיר

אומר אף השדות, ותנא כאן הסמוך לפרך והנראה עמו הרי הוא כיוצא בו לית ליה לר' יהושע בן לוי כן, ור'

יהושע בן לוי דגמרינן ור' יוחנן דירושלמי קי"ל כר' יהושע בן לוי, חדא דכל היכא דפליגא דירושלמי אגמרינן

לא משגחין בירושלמי, ועוד דר' יוחנן לגבי ריב"ל לא קיי"ל כותיה, ודחזקיה נמי כיון דחזקיה לא אמרה בהדיא ודילמא משום דחייש לדתני ר' שמעון בן יוחאי היא כדאיתא בירושלמי ואשכחן ליה לריב"ל דאמרה בהדיא לא שבקינן דריב"ל ונקטינן מאי דלא אבריר מדחזקיה כנ"ל:

חידושי הריטב"א מסכת מגילה דף ג עמוד ב

אמר ר' יהושע בן לוי כרך שישב ולסוף הוקף נידון ככפר. כדתניא וכו'. **ליכא לפרושי לענין בית בבתי ערי חומה כדפרש"י ז"ל**, דא"כ הוה ליה למימר נידון כבתי החצרים, ותו מאי כדתניא היינו היא גופה, אלא ודאי לענין מקרא מגילה והא קמ"ל דבהא לא הקלו לענין מקרא מגילה כשם שהקלו בסמוך ונראה לכרך, וכמו שהקלו בטבריא כדבעי מימר לקמן (ה' ב'), דאע"ג דהא מיגניא מאויבים ומכסיא ואפילו חזקיה דמספקא ליה בטבריא משום דמגליא ודילמא טעם דכרכין משום דלא מיגלו בהא מודה דקרו בט"ו [ד]הא מיגניא ומכסיא, וכ"ש [לר"י] (ירושלמי ה"א) דאפילו בטבריא פשיטא ליה דקרו בט"ו כיון דמגניא ואע"ג דלא מכסיא, (ד) **[נ]טעמא דמלתא מסתבר לי משום דכל שדינו ברור לענין בית בבתי ערי חומה ולא אתי למסרך ולמטעי ביה הקלו בו לענין מקרא מגילה ולא גזרו**, כגון טבריא שדבר זה פשוט לכל שאין לה דין בתי ערי חומה דבעינן חומה ממש וזו הים חומתה מצד אחד, וכן כרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו הדבר פשוט מן המקרא שאין דין בתי ערי חומה אלא לפנינים מן החומה, ובשדות שלפנים מן החומה יש מחלוקת (ערכין ל"ב א'), הילכך כי מקלינן בהני לשוויינהו ככרכים לענין מקרא מגילה, לא טעו בהו לענין בתי ערי חומה דזיל קרי בי רב הוא וכולי עלמא ידעי שקל הוא שהקלו לענין מקרא מגילה לדונם ככרך, דטעמא דכרכים במקרא מגילה משום דמגנו והני נמי מגנו, אבל אידך דכרך שישב ולבסוף הוקף לא בריר הכי לאינשי ומדרשא דוקא אתי ומסברא, ואילו מפשטיה דקרא לא משמע דאיכא סברא בהא, הילכך (כי) אם הקלו בו לענין מקרא מגילה לדונם ככרך יבאו לדון כן [ל]ענין בתי ערי חומה ולפיכך לא הקלו בו, כנ"ל. ואחד מרבנותינו נר"ו שמעתי שהיה מפרש דהא דר' יהושע בן לוי פליגא אדר' יוחנן דקרא בטבריא בט"ו שמיקל בה לענין מגילה, דר' יהושע בן לוי סבר דלא מקלינן בהו ודינן כבתי ערי חומה, ופליגא אחזקיה נמי דפשיטא ליה לענין בתי ערי חומה דלא הויא ככרך ומספקא ליה לענין מקרא מגילה משום דמיגניא, דלר' יהושע בן לוי פשיטא ליה דלא הקלו בה ודינן שוה... **ואין שיטה זו נכונה בעיני כלל לספוקי אמאי דפריש תלמודא בחזקיה ולמימר ביה טעמא אחרינא**, וירושלמי נמי [הכי אית ליה] בספיקיה דחזקיה כדפרישנא לעיל (ב' א'), [וב]גמרא דילן בערכין אסיקו בהדיא כר"י בירושלמי וטבריא כיון דמיגניא קרו בט"ו, ואילו פליגא דריב"ל אההוא לא סגי דמסתים לה תלמוד כולי האי, אלא ודאי עיקר הדברים כדפרישית וכן דנתי לפני מורי ז"ל.

כרך שאין בו עשרה בטלנין

ירושלמי מגילה א' ד'

תני: עשרה בטלנים ממלאכתן לבית הכנסת. רב יהודה אמר: כגון אנו שאין אנו צריכין לתלמודינו. תני: כפר [גרסת רמב"ן - כרך] שאין בו עשרה [גרסת רמב"ן - בטלנין], תקנתו קלקלתו ונעשה כעיר.

תוספות מגילה ג':

כרך שאין בו י' בטלנים נדון ככפר – וצ"ל דמיירי בסתם כרכים האמורים בתלמוד. **אבל המוקף חומה מימות יהושע בן נון אפילו אין בו י' בטלנים קורין בט"ו** וה"נ משמע דפריך בסמוך מאי קמ"ל תנינא איזו היא עיר גדולה כו' ומשני כרך איצטריך ליה אע"ג דמקלעי ליה מעלמא ואי איתא דאפילו במוקף חומה מימות יהושע בן נון צריך י' בטלנין הוה ליה למימר מוקף מימות יהושע אצטריכא ליה אע"ג דחשיב חומה דידהו שהגינן מן האויבים וגם מקלעי ליה מעלמא דהוי רבותא טפי אלא ש"מ דבמוקף מימות יהושע לא צריך י'.

רמב"ן מגילה ב.

ומיהו עכשיו לא ראיתי שיהיו נוהגים בי' בטלנין של בית הכנסת בשום מקום וקי"ל כרך שאין בו עשרה בטלנין נדון ככפר, אלא שיש לומר כל כרך גדול שנמצאים שם לעולם י' מזומנין לבית הכנסת בשעת

תפלה ואין תפלה נפסדת מהן בעונתה קורין בט"ו, דהיינו נמי בטלנין של בית הכנסת כיון דלעולם איכא עשרה דמבטלי מלאכתן ואזלי לביהכ"נ ואע"ג דלא מסיימי, ולא כדברי האומרים דבעינא י' מזומנים לכך, והכי משמע מדאמרין כרך איצטריכא ליה ואע"ג דמיקלעי ליה מעלמא אלמא אי מכרך גופיה נינהו מהני ואע"ג דלא הוו מזומנים. ובירושלמי תני י' בטלנים ממלאכתן לבית הכנסת רבי יהודה אומר כגון אנו שאין אנו צריכים אלא לתלמודנו.

וראיתי בתוס' לרבינו הצרפתיים ז"ל שהם סבורים לומר דמוקפין ואע"פ שאין שם י' בטלנים קורין בט"ו, ולא שנינו אלא בעיר שנידון ככפר להקדים, והא דאמרין כרך שאין בו עשרה בטלנים נדון ככפר לאו כרך המוקף מימות יהושע קאמר אלא בסתם כרכין המוזכרים בתלמוד שהם מדינות גדולות, כענין שאמרו לקמן בבני העיר (כ"ו א') אבל לא של כרכין ותנן (כתובות ק"י א') אין מוציאין מעיר לכרך ומכרך לעיר ואיתמר (כתובות ד' א') כגון מתא מחסיא דמפקא מכרך ומפקא מכפר, וה"ק אפי' כרך גדול דהוא מקום קרנות ושוקים ומיקלעי לה בטלנין נדון ככפר, והביאו רביה ממה שהקשו כאן מאי קמ"ל תנינא איזו היא עיר גדולה, ומאי קושיא קמ"ל דאפילו במוקפין מימות יהושע בעינן עשרה בטלנין ואנן עיר גדולה תנן כרכין המוקפין לא תנן. ועוד הביאו רביה מדאמרין כרך שישב ולבסוף הוקף נידון ככפר, ובדאי לענין מגילה אתמר מדקאמר נדון ככפר דאלו לענין בתי ערי חומה הוה ליה למימר נדון כבתי החצרים, ועוד מדמסדר לה בגמרא הכא במגילה והיכי דמי אם יש בו עשרה בטלנים אפילו הוקף אמאי נדון ככפר להקדים ליום הכניסה והרי היא עיר גדולה, ואם אין בו עשרה בטלנין אפי' הוקף ולבסוף ישב נדון ככפר, אלא כרכין הללו שהוזכרו כאן מדינות גדולות הם, זו היא שיטתם סכינא חריפא מפסקא שמעתתא.

אלא כל כרך האמור במגילה במוקפין מימות יהושע קאמר, והיינו דקאמרין נדון ככפר [דאי] שאינו מוקף הוה ליה למימר הרי זה כפר כדקתני במתני' דכפר ממש הוי, ומה שהקשו בגמ' מאי קמ"ל תנינא משום דפשיט להו דכל דלא קביעי בתפלה ובקריאת תורה שוין נינהו לענין הקדמה ליום הכניסה. והאי דנקט בישוב ולבסוף הוקף נדון ככפר לאו לענין הקדמה קאמר, אלא שהוא ככפר גמור שאין לו חומה כלל בין לענין מגילה בין לענין בית בבתי ערי חומה ומדמתרגמינן חצרים כפרניתא, ולא מיתני ליה נדון כעיר לענין בתי ערי חומה, הילכך נקט ליה לישנא דשוי בכלהו דכפר גופיה אי אית ביה עשרה בטלנין לא מקדים. ועדיין יש לי לומר שלא הפסידו כרכין המוקפין בדין משום בטלנין אלא שמקדימין, דכל דלית להו בית הכנסת קבוע לתפלה ולקריאה דתורה ראויין הם להקדמה כעירות, אבל במקום שאין מקדים קריאתן בט"ו היא, ונדון ככפר להקדמה ולא כעיר לזמן קריאה קאמר.

אבל בירושלמי מצאתי תני כרך שאין בו עשרה בטלנין תקנתו קלקלתו ונעשית כעיר, וזו ראייה שדין מוקפין שאין בהם עשרה בטלנין כדן עירות ומקדימין, שלא כדברי פלפול רבותינו הצרפתיים ז"ל. וכן נלמוד מכאן שזמנן בי"ד כעיר, דלא(ו) משמע דנעשית כעיר שאין בה עשרה להקדים בלבד קאמר, דהוה ליה למימר ככפר, אלא כעיר לגמרי קאמר ותקנתו היא כשקורא בי"ד שהוא עיקר הנס והכל קורין בו. אבל מדברי הר"מ במז"ל נראה שהכרכין המוקפין חומה שאין בהם עשרה בטלנים זמנן ט"ו, והוא גורס בירושלמי כפר שאין בו עשרה כלומר עשרה בני אדם תקנתו קלקלתו, ואינו נכון בסוגיא שם, וגרסת ר"ח ז"ל כך היא כרך, וכן דעת הגאונים ז"ל דכל שאין בו עשרה בטלנים בין מוקף בין עיר קורין בי"ד וכן עיקר.

רשב"א מסכת מגילה דף ג, ב

ואין דרכו מחזור בעיני כלל מכמה פנים, חדא דכל שאתה דוחה אותו ממקומו מחמת עשרה בטלנין לא דחיתו בהכרח כלומר שאלו רצו לקרות בזמנן שאין רשאיין, אלא תקנתן קלקלתם דכיון שאין עשרה בטלנין קבועין בבית הכנסת אף כל השאר מתיאשין מלהתקבץ בבית הכנסת ומימר אמרי אי אזילנא לא משכחנא שם עשרה ואי מחייבת להו למיקרי בזמנן אף הן צריכין לטרוח אחר עשרה ולקבצם ביום שמחתן, ונמצאו טרודין ומתבטלין מסעודתן והילכך הקלו עליהן שאלו רצו להקדים ליום הכניסה הרשות בידם, וכיון שכן כרך שאין בו עשרה בטלנין למה אתה דוחה אותו מזמנו וקובע לו זמן אחר, והלא אין אתה דוחה את הכפרים ואת העירות מזמנן אלא תקנה התקינה והקלו עליהן להקדים ביום הכניסה אם באו להקדים, ועוד שאין תרגום בתי החצרים בתי כפרני אלא בתי פצחיא,

ועוד אלו אמרו בירושלמי כרך שאין בו עשרה בטלנין נידון כעיר לקרות בי"ד מאי תקנתן קלקלתם דקאמר, דאלו אתה דוחה אותו מט"ו לי"ד אין זו תקנה להן אלא קלקול, דמוקפין לא משום קלקול אתה נותן להן ט"ו אלא שבח הוא להן, ובאמת כי גם מה שפירשו רבותינו בעלי התוספות כי כרך שאין בו עשרה בטלנין

שאמר ריב"ל דלאו כרך מוקף קאמר לא ניחא דהא בכליה פירקין כל שאמרו בו כרך סתם היינו מוקף ולאפוקי מעיר:

ומסתברא לי דהכא ה"ק כרך שישב ולבסוף הוקף נדון ככפר. כלומר שאין דינו ככרך אלא ככפר וכללא קא כאיל דמענה אלו יש בו עשרה בטלנין קורין בי"ד שאפי' הכפרים שיש בהן י' בטלנין כן ואם אין שם י' בטלנין מקדימין ליום הכניסה, ואידך דאמר כרך שאין בו עשרה בטלנין נדון ככפר היינו נמי כרך המוקף מימות יהושע ואפי' הכי כשאין בו עשרה בטלנין אלו רצו להקדים ליום הכניסה יקדימו, והיינו הא דגרסי' בירושלמי כרך שאין בו עשרה בטלנין הרי זה כעיר כלומר כעיר שאין בה עשרה בטלנין, ועל מתני' דקתני איזו היא עיר גדולה כל שיש בה עשרה בטלנין אמרו כן בירושלמי, ומשום דלא קתני אלא בעיר הוה אמינא דדוקא עיר שאין בה עשרה בטלנין היא שמקדמת ליום הכניסה אבל כרך כיון דמסתמא מתוך שהוא גדול מיקלעי ליה מעלמא ולעולם לא יקדים ליום הכניסה, לפום כן צריך מימר דלאו דוקא עיר אלא אפי' כרך הרי זה כעיר דמתני', דקתני שמקדים ככפר ליום הכניסה, **שקלקלתו שאין בו עשרה בטלנין היא תקנתו שיש לו רשות להקדים אם רצה להקדים כנ"ל:**

ר"ן (על הרי"ף) מסכת מגילה דף ב עמוד א

אבל הרמב"ן ז"ל כתב כרך שאין בו י' בטלנין אם לא רצה להקדים קורא בי"ד והביא הוכחה לזה מן הירושלמי **אף על פי שהגרסא מתחלפת ואין פירושו ברור** וצ"ע לפי דבריו היאך נהגו עכשיו בארץ ישראל לקרוא בט"ו שהרי ברוב המקומות אין שם עשרה בטלנין שיהיו בטלנין ממלאכתן לעמוד בבית הכנסת וי"ל דלאו דוקא בטלנין אלא כל שדרין שם י' בני אדם שהולכין בוקר וערב לבית הכנסת הרי הוא כאילו יש שם עשרה בטלנין והכי נמי מוכח מאי דאמר בגמרא כרך אצטריכא ליה אף על גב דמקלעי ליה מעלמא והא הנהו דמעלמא אין בטלנין ודוקא משום דאתו מעלמא הוא דלא מהני הא אילו היו מהעיר נידונין כעשרה בטלנין

רמב"ם מגילה וחנוכה א':ח'

(ח) כפר שאין נכנסין בו בשני ובחמישי, אין קוראין אותה אלא בארבעה עשר. ועיר שאין בה עשרה בטלנין **קבועין** בבית הכנסת לצרכי ציבור, הרי היא ככפר, ומקדימין וקוראין ביום הכניסה. ואם אין בעיר עשרה בני אדם, תקנתו קלקלתו, והרי הן כאנשי עיר גדולה, ואין קוראין אלא בארבעה עשר:

ראב"ד מגילה וחנוכה א':ח'

(ח) ואם אין בעיר – א"א, בירושלמי (מגילה א, ד) כפר שאין בו עשרה וכו'. ואם אין בעיר עשרה בני אדם תקנתו קלקלתו והרי הן כאנשי עיר גדולה ואין קורין אלא בארבעה עשר – א"א, **כתב אותו ואין לו טעם. ואולי מפני שאינו לא כפר ולא כלום**, והם אמרו: כפרים מקדימין. וכן אמרו (סנהדרין טו, ב): מאימתי נעשית עיר הנדחת משהיו בה מעשרה ועד מאה, ופירשו בירושלמי (סנהדרין י, ו): עיר לא כפר, עיר לא כרך, יותר ממאה כרך הוא, עשרה כפר הוא; **פחות מעשרה לא עיר ולא כפר. וכל זה אינו מספיק, דלעולם אימא לך עשרה ופחות מעשרה כפר הוא**

שו"ת הרמב"ם סימן קכג

השאלה החמישית שאלה בדבר הבאור של עשרה בטלנין (ומה שאמר) הירושלמי בטלנין ממלאכתן בבית הכנסת רב יהודה אמר **כגון אנו שאנו צריכין לתלמודנו** וכו'. התשובה ירצו בזה, שיהיו באותו מקום עשרה אנשים מוכנים לצרכי צבור וכאשר יהיה שם דבר מצוה או ענין מעניני הצבור יבטלו ממלאכתם ויבואו לבית הכנסת. ולכן אמרו עשרה בטלנין ממלאכתן ולא אמרו עשרה בטלנין שאין להם מלאכה. ומה שאמר בבית הכנסת, להיותם ברוב הזמנים, כאשר מתאסף הצבור שם, בבית הכנסת. רב יהודה אמר **כגון אנו שאין אנו צריכין לתלמודנו** כך היא הגירסה ולא כמו שבא בשאלה, שאמר שאנו צריכין לתלמודנו וזה או טעות בנוסחא או שגגה בעת הכתיבה. וענין דברי ר' יהודה (הוא) שאם תלמיד החכם עדיין מתלמד ומוסיף ולא הגיע לידי שלימות ואין תלמודו ערוך בפיו, אזי לא יימנה מכלל אלו העשרה בטלנין, לפי שאינו בטל לצרכי צבור, כאשר הוא לומד ושוקד, לפי שהוא עסוק בלמודו ובקריאתו. אבל (תלמיד חכם) כמו ר' יהודה, שאינו צריך להתלמד, ר"ל אינו צריך לעיין בספר ולהתעסק עסק גדול, הריהו יימנה מכלל

העשרה בטלנין, אשר הם בטלנין לצרכי צבור, הואיל ואינו צריך לתלמודו לעסוק בו בכל עת. וכל מי שצריך לתלמודו, אין ראוי לו לבטל תלמודו לצרכי צבור, אלא אם יהיה ענין עצום או אין שם מי שימלא מקומו.

יד פשוטה מגילה וחנוכה א'ח'

ועיר שאין בה וכו' – משנה מגלה א,ג: אי זו היא עיר גדולה, כל שיש בה עשרה בטלנין. פחות מכן הרי זה כפר. באלו אמרו מקדימין ולא מאחרין.

פיהמ"ש שם: עשרה בטלנין, הוא שיהא בבית הכנסת עשרה אנשים שאין להם מלאכה אלא צרכי הצבור והקריאה בתורה והשקידה על בית הכנסת.

פיהמ"ש סנהדרין א,ו: ...ועשרה בטלנין של בית הכנסת, והם אנשים שאין להם מלאכה אלא מלאכת שמים כלומר הלמוד וישוב בתי כנסיות.

...

אף בנו רבנו אברהם דן במושג "עשרה בטלנים" בספר המספיק לעובדי השם (נסים דנה, אוניברסיטת בר-אילן תשמ"ט, עמ' 112):

...שהראוי בהנהגת קהלות ישראל, שיבחרו בהן חבורת אנשים נבחרים, צנועים, סגפנים מחיי העולם הזה, שואפים לחיי העולם הבא, שיהיו מתבודדים תמיד בבית הכנסת לקריאת התורה ולהתפנות לעבודת ה', בעסקם בתפקיד דתי זה על פני צרכים גשמיים; ויש לדאוג להם לצרכיהם כפי שציווה יתעלה בענין הכהנים והלוויים; ואלו הם שקוראים להם החכמים ז"ל "בטלנים שלבית הכנסת"...

ואחד הפרשנים טען שבעשרת הבטלנים האלה מתכוונים לדיינים, לסופרים, לחזן הכנסת, למלמד תינוקות וכד', והיתה זו גם דעת אבא מארי זצ"ל בתחילה, אחר כך חזר בו. והיה ראוי לו ז"ל לחזור בו ממנה, משום שהחזן, הדיין וכד', אינם מחויבים להיות בלא עיסוק ולא ששיבתם תהיה בבית הכנסת על מנת שיקראו "בטלנים שלבית הכנסת". משום כך דייק ז"ל את פירושו עליהם בביאור המשנה, באמרו: "עשרה בטלנים" – שיהיו בבית הכנסת עשרה אנשים שאין להם מלאכה זולת צרכי הצבור וקריאה בתורה והיותם קשורים בבית הכנסת הממלא מקום המקדש, (אשר) ראוי שיהיו בו עובדי ה' מתבודדים כפי שהיו "אנשי מעמד".

ואם אין בעיר וכו' – לדעת רבינו מקום שאין בו עשרה יש שנקרא "עיר" ויש שנקרא "כפר", אבל אין השם קובע לגבי יום הקריאה. רבינו סובר שהמקדימים ליום הכניסה אין קוראים אותה בפחות מעשרה (לעיל הלכה ז), מעתה כל שאין עשרה בני אדם בעיר לא ניתן להקדים לקרוא את המגילה קודם זמנה. לפיכך מקום שאין בו עשרה אנשים – תקנתו קלקלתו וחוזר דינו להיות כעיר. ומן מהירושלמי סיוע לשיטת רבינו והגאונים (לעיל הלכה ז ד"ה וכל אלו שמקדימין).

ירושלמי מגילה א,ד: תני: כפר שאין בו עשרה תקנתו קלקלתו ונעשה כעיר. הראב"ד ז"ל תלה את זמן הקריאה בכך שיש למקום שם "עיר" או שם "כפר", והביא ראייה שמקום שאין בו עשרה נקרא בירושלמי "כפר". אולם לפי הגירסא שלנו בירושלמי גם יישוב שאין בו עשרה תושבים נקרא "עיר", ראה ירושלמי (סנהדרין יו), בענין עיר הנדחת: 'עיר' – לא כפר, 'עיר' – לא כפר, והוא שתהא מחמשה עד עשרה, דברי רבי מאיר; ר' יהודה אומר, ממאה ועד רובו של שבת.

תרגום אונקלוס ויקרא כ"ה:ל"א

(לא) ובתי פצחיא דלית להון שור מקף סחור סחור על חקל ארעא יתחשבון פורקנא יהי להון וביובילא יפקון.

תרגום ירושלמי (יונתן) ויקרא כ"ה:ל"א

(לא) ובתי כופרניא דלית להון שור מקף חזור חזור הי כטינדיסין דפריסן על חקל ארעא יתחשבון פורקנא תהי לכון וביובלא יפקון.

פרשגן ויקרא כ"ה:ל"א

הרשב"א נחלק על רמב"ן בביאור "כרך שאין בו עשרה בטלנין – נדון ככפר" (מגילה ג ע"ב) ושניהם הסתמכו על תרגום פסוקנו:

ראיתי לרמב"ן נ"ר בלקוטיו דהכא לאו נדון ככפר להקדים ליום הכניסה קאמר, אלא "נדון ככפר" כלומר כמקום שלא הוקף חומה, וכבתי החצרים קאמר וכדמתרגמי' חצריה – כפרניה, ולעולם כרך המוקף שאין בו עשרה בטלנין אינו קורא בט"ו אלא נדון כעיר וקורא בי"ד...
ואין דרכו מחוור בעיני כלל מכמה פנים... ועוד שאין תרגום בתי החצרים בתי כפרני אלא בתי פצחיא (חידושי הרשב"א למגילה שם).

ותמוה, היכן מצא רמב"ן תרגום "חצריה – כפרניה", והרי בכל הנוסחים "ובתי החצרים" מתורגם "ובתי פצחיא" כטענת הרשב"א? התשובה היא שרוב הראשונים ובכללם רש"י, לא הכירו כלל את תרגומי ארץ ישראל ולכן לא התחשבו בהם. אבל רמב"ן הכירם ולכן הזכיר כאן את המיוחס ליונתן שתרגם "ובתי החצרים" – "ובתי כופרניא".

טבלאות סיכום

ירושלמי מגילה א'ד' - תנ"י: כפר שאין בו עשרה, תקנתו קלקלתו ונעשה כעיר.					
נעשה כעיר	קלקלתו	תקנתו	שאינ בו עשרה	כפר/ כרך	
כעיר שקוראת בי"ד בלבד ולא מקדים ליום הכניסה	אי אפשר לקרוא ביום הכניסה במקום שאין בו עשרה	העדר עשרה מאפשר להקדים ליום הכניסה	שאינ בו עשרה בני אדם	עיר	רמב"ם
קורא בי"ד	לא מוגדר ככפר, כדי להקדים צריך להיות מוגדר ככפר		שאינ בו עשרה בני אדם	כפר	ראב"ד מפרש את הרמב"ם; הוא חולק על הדין
כעיר שקוראת בי"ד ולא בט"ו	העדר עשרה מפקיע מדין כרך	'ותקנתו היא כשקורא בי"ד שהוא עיקר הנס והכל קורין בו'	שאינ בו עשרה בטלנין	כרך	רמב"ן
כעיר שאין בה עשרה בטלנין ויכולה להקדים ליום הכניסה	קלקלתו שאין בו עשרה היא תקנתו שיכול להקדים ליום הכניסה		שאינ בו עשרה בטלנין	כרך	רשב"א

בבלי מגילה ג, ב - ואמר רבי יהושע בן לוי: כרך שאין בו עשרה בטלנין - נדון ככפר		
תוספות	מרכז אזורי	נדון ככפר
רמב"ן	מוקפת חומה	מקדים ליום הכניסה מקדים קורא בט"ו קורא בט"ו
		מקדים ליום הכניסה ואם לא מקדים קורא בי"ד
רשב"א	מוקפת חומה	מקדים ליום הכניסה ואם לא מקדים קורא בט"ו

הלכות הירושלמי ר"ש ליברמן עמ' יג

סוף דבר, אין לנו להוכיח מפסקי רבינו בחיבורו על דעותיו בילדותו, בין בנוגע לפסקים, בין בנוגע לפירושים. רבינו חזר בו חכופות לא רק מפסקיו אלא גם מפירושיו. ואפילו הפירושים המועטים הקצרים (ועיין להלן צד מ' אות ל) שנמצאים בהלכות הירושלמי שלנו אינם מוכיחים שכן היחה דעתו גם בוקנותו. וכן, לרונמא, אנו שונים בירושלמי מגילה פ"א רה"ו (ע' ע"ב): תני עשרה בטלנים ממלאכתן לבית הכנסת. רב יהודה אמר כגון אנו שאין אנו צריכין לתלמודינו. מהות העשרה בטלנים לא נתבארה בבבלי, וקרוב לוודאי שרבינו הביא פיסקא זו בהלכות הירושלמי שלו. ואשר לפירושו הוא כותב בתשובה (ס' י"ג, הוצ' פריימן צד 14): ומאמר הירושלמי בטלנין ממלאכתן בבית הכנסת וכו' ירצו בזה שיהיה באותו מקום ' בני אדם מוכנים לצרכי ציבור, וכשיהיה דבר מצוה או איזה ענין מעניני הציבור יניחו מלאכתם ויבואו לבית הכנסת. ולכן אמרו ' בטלנין ממלאכתן ולא אמרו עשרה בטלנין שאין להם מלאכה. ולפ"ז עשרה בטלנין הם אלו שיש להם מלאכה אלא שהם מוכנים חמיר להבטל ממנה לשם צרכי ציבור. ברם רבינו פסק בחיבורו (פ"א מה' כנילה הי"ח): וכל עיר שאין בה עשרה בטלנים קבו עים בבית הכנסת לצרכי הציבור הרי היא ככפר. ומרהיטת לשונו משמע לכאורה שהבטלנים קבועים בבית הכנסת ואין להם מלאכה אחרת. ודבריו ברורים כפיה"ט מגילה פ"א מ"ג: עשרה בטלנים הוא שיהוא בבית הכנסת עשרה בני אדם שלא תהיה להם שום מלאכה אלא עסקי צבור ותלמוד תורה וקביעותם בבית הכנסת וכו"ה גם בהוצ' בעהרענס צד 8. וכן גם בפיה"ט סנהדרין ספ"א: ועשרה בטלנין וכו' שאין להם עסק אלא מלאכת שמים, ר"ל לקרות בתורה ושיבת בתי כנסיות¹. הרי לך שאין לנו לסמוך לגמרי גם על ש"ת רבינו לגבי פירושו על הירושלמי בילדותו. ועיין גם מ"ש להלן נספח א', צד ס"ז הערה 2.